

Opettajankoulutukselle riittää haasteita – löytyykö vastauksia?

Koulutus tasa-arvon turvaajana

Yhteiskunta on hyvä, jos ihmiset voivat elää siinä hyvää elämää ja olla onnellisia. Hyvinvointiyhteiskunnan kehittämisen lähtökohtana voi olla vain ihmisten ja heidän elämänvaiheidensa erilaisuus. Hyvinvointipalvelujen tulee vahvistaa ihmisten kykyä itsenäiseen elämään ja vastuuseen siitä. Terve ja hyvinvoiva lapsuus ja nuoruus luo perustan terveelle ja hyvinvoivalle aikuiselle. Julkisen hallinnon – valtion ja kuntien – tehtävänä on luoda lapsuudelle hyvät yhteiskunnalliset edellytykset. Julkisella vallalla on myös keskeinen rooli kasvatuksen, koulutuksen ja kulttuurin yhteiskunnallisen merkityksen korostajana.

Koulutuksen perusturva korostaa kansalaisten oikeuksien ja mahdollisuuksien huomioimista kaikessa koulutuksessa varhaiskasvatuksesta koko eliniän jatkuvaan opiskeluun. Koulutuksen perusturva kuuluu kaikille kansalaisille. Julkisen vallan tehtävänä on luoda yhdenvertaiset puitteet siten, että ihmiset voivat hankkia tietoa ja taitoa sekä kasvaa osaaviksi, demokraattisia menettelytapoja noudattaviksi ja suvaitsevaisiksi kansalaisiksi. Tämä toteutetaan takaamalla koulutusmahdollisuudet jokaiselle kansalaiselle sukupuolesta, asuinpaikasta, iästä, kielestä, etnisestä taustasta ja taloudellisesta asemasta riippumatta.

Vahvat ja monipuoliset koulutus- ja kulttuuripalvelut ovat yhteiskunnan kannanotto kokonaispersoonallisuuden puolesta. Ne ovat tärkeä osa hyvinvointia ja hyvää yhteiskuntaa.

Toimintaympäristö muuttuu mutta sivistystavoite säilyy

Sivistys ja sivistyminen ovat suomalaisen yhteiskunnan perustavoitteita. Koulutuksen tehtävänä on tehdä työtä näiden päämäärien saavuttamiseksi. Sivistys voidaan määritellä monella tavalla, esimerkiksi tietoihin, taitoihin ja arvoihin perustuvaksi kyvyksi vastata ajan ja elämän haasteisiin. Sivistyksellä tarkoitetaan sekä yksilön sivistyspyrkimystä että yhteisön pääomaa. Sitä leimaa monipuolisuus ja harmonisuus, se on avointa, ja pyrkimyksenä eivät ole lopulliset ratkaisut.

Sivistykselle on ominaista laaja-alaisuus ja monipuolisuus sekä kyky tarkastella asioita eri näkökulmista. Sivistyminen edellyttää monipuolista tietojen hankintaa ja tietojen kriittistä, kantaa ottavaa arviointia. Keskeistä on ajattelun, älyn, sosiaalisten ja viestinnällisten taitojen sekä itseilmaisun kehittäminen. Sivistynyt ihminen kykenee rakentamaan yhteistyöhön, ottaa huomioon toimintansa seuraukset ja kantaa niistä vastuun. Hän on huomaavainen toisia ihmisiä kohtaan ja osaa huolehtia itsestään ja elinympäristöstään. Kehittyneet ajattelu ja syvälinen todellisuuden ymmärrys rakentuu tasapainoisille, harmonisille kokonaisuuksille. Tiedollinen harjoitus ei kuitenkaan yksin riitä, vaan sen ohella on harjoitettava taiteita ja ruumiin kulttuuria, siis kehitettävä ihmistä kokonaisvaltaisesti persoonana. Tämä auttaa orientoitumaan ympäristöön tavoilla, jotka täydentävät tiedollisia pyrkimyksiä.

Sivistysyhteiskunnan koulutusajattelun perusta on ahtaan työura-ajattelun korvaaminen laajemmalla elämänura-ajattelulla. Näin ihmisen eri elämänvaiheet voidaan ottaa paremmin huomioon työelämässä, yhteiskunnan toiminnassa ja myös poliittisessa päätöksenteossa. Vaikka erikoistuminen työelämässä näyttää jatkuvan ja osaamisen vaatimukset kasvavat, elämänura-ajattelu pehmentää osaajien ja osamattomien välisen repeämän kielteisiä vaikutuksia.

Yhteiskunnan ja työelämän nopeat ja osin ennalta arvaamattomat muutokset tuovat uudenlaisia haasteita sivistystoimen palveluiden tuottamiselle. Koulutetun väestön ja aluekehityksen yhteys korostuu entisestään. Kuntien koulutuspoliittisten linjausten tulee perustua kunnan ja alueiden kehittämisstrategioihin, elinkeinopolitiikan linjauksiin, työllisyyspolitiikkaan ja koulutus- ja kulttuuritarpeiden ennakointiin. Erityisen tärkeää on alueellisen kehittämisstrategian, elinkeino- ja työllisyyspolitiikan ja koulutuksen palvelurakenteen (mukaan luettuna kulttuuri) muodostama kokonaisuus sekä kumppanuus, johon oleellisena osana kuuluu koulutustarpeen ennakointi vastaamaan alueellisia työmarkkinoiden muutoksia.

Näyttää siltä, että kunnat erilaistuvat edelleen. Ne tulevat rationalisoimaan toimintojaan lähtökohtana kunnan perustehtävät. Tämän seurauksena palvelujen priorisointi on jatkuvaa, sektorirajat hämärtyvät ja osa palveluista yksityistetään. Myös kuntien itsenäisyyskäsite muuttuu. Yhteistyö yli rajojen leviää vähitellen myös peruspalvelutuotantoon, vaikka hallinnollisia rajoja ei poistettaisikaan. Uusia palvelujen tuottajia ja kumppaneita on hyväksyttävä perinteisiin yhteiskunnan järjestämiin palveluihin, ja ammattirajat murtuvat. Nämä tekijät heijastuvat väistämättä myös koulutussektorin toimintatapoihin. Tällaista tulevaisuussuuntaa ei kuitenkaan tule nähdä uhkana, vaan mahdollisuuksien avaruutena. Tulevaisuus edellyttääkin koulutuksen järjestäjiltä ydinprosessien pohtimista ja elämänlaajuisten oppimisen näke-

mystä. Opettajan työ tulee mm. edellä mainituista syistä siis jatkossa muuttumaan entistäkin nopeammin.

Perusasteen, lukion ja ammatillisen koulutuksen, aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön korkea laatu luo edellytyksiä kuntien tasapuoliselle alueelliselle kehittämiselle, jolloin myös yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen alueellinen merkitys kasvaa. Tavoitteena tuleekin olla, että valtakunnassa saavutetaan tasapainoinen alue- ja yhdyskuntakehitys ja laadukkaat peruspalvelut turvataan koko maassa. Päämääränä on, että koulutuksen ja kulttuurin merkitys tunnustetaan osaksi kuntien hyvinvointipolitiikkaa ja kilpailukykyä ja opetus- ja kulttuurisektorin voimavarat saadaan turvatuksi.

Osaamistulokset tärkein arvioinnin ja kehittämisen kohde

Viimeisimmissä kansainvälisissä arvioinneissa (PISA) lukutaidon arvioinnin tulokset osoittavat, että suomalaisten nuorten lukutaito oli tutkimusajankohtana merkittävästi parempi kuin missään muussa osallistujamaassa. Myös matematiikan ja luonnontieteiden osaamisessa suomalaisnuoret menestyivät erinomaisesti.

Sisällöllisesti suomalaisten nuorten osaaminen oli tasaista, oppilaiden pistemäärien keskimääräinen hajonta oli tutkimusmaista pienin. Suorituksiltaan heikkojen oppilaiden osuus oli maassamme huomattavasti pienempi kuin OECD-maissa keskimäärin.

Usein kuultu väite, että päätösvallan hajauttaminen ja koulukohtaiset opetus-suunnitelmat ovat lisänneet sekä koulujen että oppilaiden välisiä eroja, ei PISA-tulosten perusteella saa perusteita. Oppilaiden väliset erot maan eri osien välillä olivat melko vähäiset, samoin ero taajama- ja maaseutukoulujen välillä. Koulujen välinen vaihtelu oli tutkimusmaista pienintä Suomessa. Meillä oli ominaista vaihtelu pikemminkin koulujen sisällä kuin niiden välillä.

Tulokset viittaavat siihen, että korkea keskimääräinen suoritustaso saavutetaan pikemminkin huolehtimalla yhdenmukaisesti koko ikäluokan oppimisesta kuin jakamalla oppilaita varhain tavoitteiltaan erilaisiin ohjelmiin. Koulujen välinen vaihtelu näyttää olevan suurinta maissa, joissa oppilaat jakautuvat usein jo alaluokilla tavoitteiltaan ja sisällöiltään erilaisiin kouluihin.

Koulujen väliset erot eivät Suomessakaan ole kuitenkaan merkityksettömiä. Oppilaiden perheiden mahdollisuudet tukea lastensa opiskelua ovat erilaiset. Tasa-arvoisten opiskelumahdollisuuksien vahvistamiseksi onkin tärkeää löytää ne oppilasryhmät, jotka tarvitsevat eniten tukea ja ohjausta.

Oppimistulosten pieni hajonta Suomessa ilmenee myös huippusuoritusten vähäisyytenä. Opetuksen tuleekin pyrkiä tarjoamaan entistä monipuolisempia, haastavampia ja oppilasta palkitsevampia oppimismahdollisuuksia. Koulutuksemme toimiva perusta mahdollistaa opetuksen sisältöjen ja menetelmien kehittämisen oppilaiden erilaiset intressit huomioon ottaviksi ilman, että koko järjestelmää tarvitsee uudistaa. Suomessa voidaan nähdä realistisena päämääränä koulu, jolla on hyvä perusrakenne, mutta joka muuttaa tavoitteitaan, sisältöjään ja työskentelytapojaan joustavasti. Tähän antavat mahdollisuuden kunta- ja koulukohtainen opetussuunni-

telma ja valinnaisuus myös perusopetuksessa.

Maassamme on aika ajoin milloin minkäkin tahon toimesta nostettu esiin kysymys opettajien tarpeettoman korkeasta koulutuksesta graduineen. Arviointitulokset vievät arvostelijoilta argumentit. Suomalainen malli, jossa myös nuorimpien opettajalta vaaditaan yliopistollinen ylempi tutkinto, on jo vuosikausia osaltaan erottanut maamme opettajankoulutuksen kansainväliseksi edellä kulkijaksi. Tulokset ovat nyt nähtävissä, ja tälle perustalle rakentuu tasa-arvoinen sivistystavoite myös jatkossa.

Opettajatarve

Opetushenkilöstön määrällisiä koulutustarpeita ennakoitaessa on kaikilla koulutusasteilla otettava huomioon viisi keskeistä tekijää: toiminnan tavoitteet, ikäluokkien koon kehitys, opettajien eläköityminen, kelpoisuustilanne ja koulutuksen uudet järjestämistavat. Lisäksi perusopetuksen jälkeisen koulutuksen osalta on arvioitava koulutuskysyntä ja ammatillisen koulutuksen osalta elinkeino- ja ammattirakenteen muutokset.

Samoin kuin muissa ammattiryhmissä myös opettajista suuret ikäluokat jäävät eläkkeelle kuluvan vuosikymmenen loppupuolella. Opettajatarpeen täyttäminen edellyttää opettajankoulutusmäärien nostamista lähes kaikissa opettajaryhmissä. Tämä on välttämätöntä, jotta voimme taata pätevän opetuksen myös vuosikymmenen lopulla.

Tarve nostaa opettajankoulutusta on välttämätön mutta väliaikainen. Koulutusmäärien nostolla halutaan taata pätevä opetus myös välivaiheessa, jossa opettajien poistuma työelämästä on poikkeuksellisen suuri. Ikäluokkien pieneneminen, perheitten muuttaminen taajamiin ja keskuksiin sekä opetushenkilöstön joustava työskentely eri koulutusasteilla muuttaa ja eriyttää opettajaryhmien määrällistä ja osamistarvetta.

Vuonna 2008 koulunsa aloittaa lähes 7 000 lasta vähemmän kuin syksyllä 2002. Tuolloin tarvitaan ensimmäisen luokan opettajia noin 400 vähemmän kuin syksyllä 2002. Vaikutus luonnollisesti kertautuu jatkossa. Opettajankoulutusta joudutaankin vuosikymmenen loppupuolella nopeasti vähentämään ylikoulutuksen välttämiseksi lukuun ottamatta aikuiskoulutuksen ja korkea-asteen opettajien koulutusta. Erityisesti aikuiskouluttajien tarvetta korostaa voimakkaasti kasvava työvoimatarve vuosikymmenen lopulla, tavoite todellisen eläköitymisiään nostamiseksi, yleinen eliniän piteneminen, yleinen koulutustason nousu ja pyrkimys elämänlaajuiseen oppimiseen.

Maassamme on käynnissä erittäin voimakas maan sisäinen muuttoliike. Se kohtelee maan eri osia eri tavoin. Suurimpia menettäjiä ovat harvaan asutut maakunnat. Tästä syystä kouluverkko tulee väistämättä supistumaan. Pienet koulut vähenevät. Kun lapset siirtyvät vanhempiensa mukana taajamiin ja kasvukeskuksiin, joissa oppilasryhmät ovat suurempia, pienentää tämä opettajien kokonaistarvetta.

Kelpoisuutta vailla olevien opettajien osuus on suurin eteläisimmässä Suomessa. Muuttoliikkeen seurauksena opettajatarve on kasvanut ja kasvaa varsinkin pääkau-

punkiseudulla. Tästä seuraa, että opettajakunta on keskimäärin nuorempaa ja yleisen opettajanammatin naisvaltaistumisen myötä naisvaltaisempaa etelässä. Siksi erityisesti äitiyslomien vuoksi tarvitaan myös sijaisia enemmän kuin muualla maassa.

Näyttää siltä, että maatamme uhkaa ns. rakenteellinen opettajapula: Kansallisesti laskien opettajia on kyllä riittävästi, mutta alueellisesti esiintyy vakavaakin pulaa ja toisaalta alueellista työttömyyttä, mistä seuraa siirtymistä muihin kuin opettajan tehtäviin. Muuttoliike sekä pienenevät lasten ja nuorten ikäluokat vähentävät opettajatarvetta maakuntien pääkaupunkien ja eteläisen Suomen ulkopuolella, mutta koulutetun väestön sijoituessa yhä voimakkaammin kasvukeskuksiin tulevat kunnat kohtaamaan opettajapulan ongelman samaan aikaan kun toisaalla kilpailu opettajavaroista on kiivastakin. Molemmat tekijät johtavat siihen, että luokan- ja aineenopettajien koulutuksen tulee lähentyä toisiaan. Korkeatasoisen koulutuksen turvaamiseksi pienemmät kuntayksiköt tarvitsevat laajoja sivuaineopintoja suorittaneita luokanopettajia ja luokanopettajakelpoisuuden omaavia aineenopettajia. Samaa tavoitetta tukee pyrkimys yhtenäiseen perusopetukseen ja opetuksen järjestäjien väliseen yhteistyöhön. Toisaalta kilpailukyky työmarkkinoilla ja toiminta aiempaa laajalaisemmin koulutussektorilla edellyttää opettajalta samanlaisia opintoja myös suuremmissa yksiköissä. Kuntien kilpailu hyvistä opettajista kiristyy. Imagotekijät tulevat yhä merkittävämmiksi työympäristöä valittaessa.

Opettajankoulutuksessa on avattava eräs tärkeä tie. Maahanmuuttajien ja muiden ulkomaalaisten osuus työvoimasta tulee Suomessa varmasti nousemaan aikaisempiin vuosiin verrattuna. Maahanmuuttajien määrän kasvaessa tulee käynnistää opettajatutkimuksen jo kotimaassaan suorittaneiden kieli- ja perehdyttämiskoulutusta, joka koskee suomalaista koulutusjärjestelmää, oppimiskäsitystä, opetussuunnitelma-ajattelua jne. Lisäksi tulee käynnistää opettajankoulutusta väestöryhmillämme, jotka eroavat etniseltä taustaltaan valtaväestöstä: esimerkiksi venäläisille, somaleille, kurdeille, romaneille jne. Näillä kahdella ratkaisulla edistetään sekä suvaitsevaisuutta että muista kulttuureista tulleiden kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan.

Riittääkö opettajan työn vetovoima?

Opettajan työn kiinnostavuus väheni 1990-luvun jälkipuoliskolla, mutta uudelle vuosituhannele siirryttäessä on merkkejä suunnan muuttumisesta. Opettajan ammatin kiinnostavuus liittyy kiinteästi ammatin yhteiskunnalliseen arvostukseen ja siihen, että ammatti tarjoaa monipuolisia ja eriytyviä työtehtäviä ja tukee opettajan jatkuvaa ammatillista kehittymistä.

Opettajapulan uhkaan on liitetty kuva siitä, etteivät suomalaiset nuoret enää halua opettajiksi. Näkemys tarvitsee tarkennuksen. Esimerkiksi luokanopettajakoulutukseen pyrkineistä 5 500 hakijasta vain noin 13 % valittiin koulutukseen. Samoin erityisopettajiksi tai vaikkapa liikunnan, käsityön, musiikin, kuvataiteen, äidinkielen ja kirjallisuuden, historian jne. opettajiksi on halukkaita runsaasti enemmän kuin koulutuspaikkoja. Hyvä niin. Ongelmallisia aloja ovat matemaattiset aineet, joissa kaikkia koulutuspaikkoja ei vuosiin ole saatu täytetyksi, samoin englannin ja ruotsin

kieli. Kouluttajatahot ovatkin pyrkineet kehittämään uusia opiskelijarekrytoinnin malleja. Tässä riittää vielä tekemistä samoin kuin siinä, että luokanopettajiksi hakevista vain noin 20 % on miehiä.

Joissakin puheenvuoroissa on pyritty kiinnittämään yleistä huomiota siihen, että opettajankoulutuksen saaneita siirtyy muihin kuin opettajan tehtäviin. Kokemus osoittaa, että muihin tehtäviin hakeutumisessa on aaltoliikettä. Taloudellisen noususuhdanteen aikana hakeudutaan vaikkapa IT-alalle, laskusuhdanteen aikana kelpaa opettajanakin työ. Esimerkiksi vuonna 1997 luokanopettajia valmistui lähes kaksinkertainen määrä vuosittaiseen sisäänottoon nähden. Yksityinen sektori ei enää tarjonnut töitä, otettiin paperit ja haettiin opettajiksi. Taskussa oli sinänsä arvokasta, opettajan työtä tukevaa elämäkokemusta.

Opettajaksi valmistuvista noin 10 % sijoittuu välittömästi koulutuksensa jälkeen muihin kuin opetusalan työtehtäviin. Ei ole mitenkään yllättävää, että pääkaupunkiseudulla heidän osuutensa on keskiarvoa suurempi (n. 12 %). Suurin osa sijoittuu julkishallintoon, ei siis esimerkiksi liike-elämään. Määrä ei ole hälyttävä. Joukossa on sellaisia henkilöitä, jotka kokevat tehneensä väärän uravalinnan. Silloin siirtyminen on sekä henkilökohtainen että yhteiskunnan etu. Tilastokeskuksen mukaan samansuuruisen joukko jää heti valmistumisensa jälkeen kokonaan työelämän ulkopuolelle: opiskelemaan, asumaan ulkomailla, armeijaan, lapsia hoitamaan, työttömäksi jne.

Opettajankoulutuksella on siis kysyntää laajemminkin yhteiskunnassa. Tämä ei ole uhka, päinvastoin. On hyvä, että opettajankoulutus on pystynyt kehittämään sisällöltään ja toteutustavoiltaan myös muita aloja palvelevaksi. Tilanne kertoo myös onnistuneista opettajankoulutuksen valintamenettelyistä, hyviä tyyppejä on tavoitettu. Jos koulutus tuottaisi vain kapea-alaisia osaajia, olisi monin verroin syytä huoleen. On koko suomalaisen yhteiskunnan etu, että opettajankoulutuksen saaneita hakeutuu hallintotehtäviin, henkilöstön kehittämistehtäviin, järjestöjen johtotehtäviin, jopa korkeisiin poliittisiin virkoihin. Tämä on myös koulutussektorin etu.

On jopa toivottavaa, että opettaja tekisi työuransa aikana muutakin kuin opettajan työtä. Tavoitteeksi tuleekin asettaa kaikille opettajille työjaksot koulutussektorin sisällä ja sen ulkopuolella muissa tehtävissä osana täydennyskoulutusta. Tällaiset jaksot ovat mitä parhaita täydennyskoulutusta yhteiskunnan ymmärtämiseen, mikä kuuluu opettajan vaativaan työhön. Onneksi ensimmäisiä kokeiluja on jo käynnistyneet ja uusia on käynnistymässä.

Opetustehtävien kehittävyiden, kehittämisen ja kiinnostavuuden kannalta on tarpeen etsiä keinoja työkierrolle. Tällaisia ratkaisuja voivat olla esimerkiksi työskentely toisessa oppilaitoksessa, koulutusmuodossa ja julkishallinnon tai elinkeinoelämän tehtävissä väliaikaisesti ja/tai osa-aikaisesti. Lisäksi johtamisjärjestelmien kehittäminen voisi tarjota vaikkapa ”johtavan opettajan” tehtävien kautta mahdollisuuden irrottautua välillä arkirutiineista. Mielikuvat ratkaisevat. Myönteinen ammattikuva on ammatinvalitsijan tärkein kriteeri. Siihen voivat vaikuttaa kaikki aikuiset omilla puheillaan ja toiminnoillaan. Merkittävää on opettajan ammatin kehittäminen ja avartaminen myös oppilaitoksissa koulutuksen järjestäjien ja opetushenkilöstön yhteisvoimin. Sille ei ole tälläkään hetkellä säädöksellisiä esteitä.

Opetustyön muuttuvat toimintaympäristöt

Yhtenäinen perusopetus

Vuoden 1999 alusta poistui hallinnollinen jako ala- ja yläasteeseen. Todellisuus kouluissa on ollut vielä kovin toisenlainen: vuosiluokat 1–6 käsittävät ala-asteet ja vuosiluokat 7–9 käsittävät yläasteet ovat pääsääntöisesti jatkaneet toimintaansa vanhaan malliin. Pääsyitä ovat muun muassa perinne, halu säilyttää pienten oppilaiden koulumatkat mahdollisimman lyhyinä ja kouluyhteisöt pieninä, tilakysymykset sekä opettajien virkojen tiukka jako luokanopettajiin luokilla 1–6 ja aineenopettajiin sitä ylempillä luokilla.

Muuttuvien toimintaympäristöjen vuoksi, erityisesti muuttoliikkeen seurauksena, on syntynyt uusia opetuksen järjestämiskäytännöksiä. Oppilaiden ryhmittämisen uudet muodot ja ennen kaikkea opettajien joustava käyttö ovat tällöin keskeisiä keinoja. On olemassa kokonaisuksia, joissa toimivat yhdessä esiluokat sekä kaikki yhdeksän vuosiluokkaa. Lisäksi on syntynyt tai syntymässä ratkaisuja, joissa esimerkiksi osa seitsemännän vuosiluokan tai koko yläasteen opiskelusta tapahtuu pikkukoulujen yhteydessä tai viidennen ja kuudennen luokan opiskelu tapahtuu samassa koulussa ylempien vuosiluokkien kanssa. Myös vuorolukua harkitaan eräissä muuttovoittokunnissa. Muun muassa kaikki nämä ratkaisut ovat jo nykyisin mahdollisia ja opetuksen järjestäjän päätettävissä. Samaan kuntaankin mahtuu useita erilaisia ratkaisuja. Tärkeintä on turvata oppilaan saama laadukas opetus ja kohtuullinen koulupäivän pituus riippumatta hänen kotinsa sijainnista tai äidinkielestä.

Yhtenäinen perusopetus mahdollistaa erityisesti opettajien, mutta myös tilojen ja välineiden aiempaa joustavamman käytön. Tämä mahdollisuus on hyvä muistaa virkoja täytettäessä ja järjestettäessä sekä uusia perustettaessa, mutta muistaminen on välttämätöntä, kun suunnitellaan opettajankoulutusta.

Erityistä tukea tarvitsevien opetus

Erityisopetuksen määrä on lisääntynyt voimakkaasti koko 1990-luvun jälkipuoliskon. Tämä suunta ei voi pedagogisista eikä taloudellisista syistä jatkua. Tärkeintä on pyrkiä ehkäisemään ennalta syntyviä ongelmia ja puuttumaan niihin mahdollisimman varhain. Erityistä tukea tarvitsevien opetukseen suunnattavat resurssit onkin suunnattava kohdentaen ne entistä vaikuttavammin. Tärkeintä on pyrkiä järjestämään koulunsa aloittavien opiskelu niin, että he saavat mahdollisimman paljon tarvitsemaansa henkilökohtaista aikaa, ohjausta ja tukea heti opintiansä alkutaipaleella. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää muun muassa jo kaikkien opettajien peruskoulutukseen erityisopetuksen sisältöjä. Opettajankoulutukselta odotetaan todellisia toimia.

Erityisopetuksen kehittämistä on jarruttanut vahva perinne, ja integraatiokeskustelu on liikaa keskittynyt siihen, selviääkö opettaja luokassa, jossa on erityisoppilas. Erityisopetuksen lähtökohtana tulee olla oppijan paras. Uusia toteutusmalleja on ke-

hitettävä ja pyrittävä irti organisaatiopohjaisista, perinteisistä kiinteistä rakenteista ja toimintamalleista. Tavoitteena erityisopetuksen toteutuksessa on erottavien järjestelyjen sijaan osallistava toiminta. Erityisopetuksen uudistamisen perustana on opettajien välinen yhteistyö ja tuen kohdentaminen oppilaalle joustavasti hänen omassa perusr ryhmässään. Lähtökohtana tulee olla, että oppilasryhmykset ovat joustavia ja saman oppilasryhmän kanssa samassa tilassakin voi työskennellä useampia opettajia ja muita oppimista tukevia asiantuntijoita. Erityisopettajan työn painopiste tulee siirtää erottavasta opetuksesta samanaikaisopetukseen. Ilman erityisopettajaakin opettajien yhteistyöllä ja vahvalla koulun pedagogisella kokonaisuotteella voidaan yhteisopetuksella saavuttaa samoja tavoitteita.

Tärkeää on kehittää muitakin joustavia järjestelyjä, joissa lasta autetaan saamaan kokonaishallinta elämäänsä, mikä on edellytys myös opintojen onnistumiselle ja niihin motivoitumiselle. Yhdessä kasvaminen opettaa elämään. Tämä ei tarkoita luopumista kaikista erityisluokista vaan pyrkimystä niiden vähentämiseen ja tuen kohdentamiseen normaaliopetuksen yhteydessä myös joustavin lyhytaikaisin erityisryhmin. Erityisluokkien sijoittaminen hallinnollisesti osaksi tavallisia kouluja tukee osaltaan integraatioperiaatetta.

Suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti vastuu syrjäytymisen ehkäisemisestä on tärkeä. Joissakin tapauksissa oppilaitos ja opettaja joutuu vastaamaan myös perinteisen toimialansa ulkopuolisista, sosiaalihuollollisista tehtävistä. Oppilaitoksissa on eri syistä yhä enemmän sellaisia opiskelijoita, jotka vaativat muita enemmän opiskelun ohjaamista. Opettaja joutuu toimimaan tällaisten opiskelijoiden tukiopeettajana, erityisopettajana ja opinto-ohjaajana. Tällöin opettajan toiminta asiantuntijayhteistyön koordinoijana oppilaan parhaaksi korostuu. Kaikkea ei tarvitse itse tehdä, mutta opettaja on lisääntyvässä määrin oppilaan puolestapuhuja, joka ohjaa kohtaamaan oikean asiantuntija-avun, esim. lääkärin, kasvatus- ja perheneuvolan, poliisin, sosiaalihuollon jne. Kokonaisvastuuta jaetaan usean asiantuntijan kesken, mutta opettaja on useimmiten sen käynnistäjä ja koordinaattori. Opettajankoulutuksen tulee antaa valmiudet auttaa omin toimin ja asiantuntijayhteistyössä erityistä tukea tarvitsevaa, sekä oppimisvaikeuksista kärsivää että erityislahjakasta lasta.

Arvioinnin nousu ja tulos

Ohjauksjärjestelmät ovat muuttuneet viimeisten 15 vuoden aikana vahvasti normiohjauksesta toiminnan ja tulosten arviointiin. Suurimmat muutokset ajoittuivat vaiheeseen, jossa julkishallinnon taloudelliset resurssit kaventuivat laman vaikutuksesta. Siksi on vaikea sanoa varmuudella, mikä osa muutoshakuisuudesta on todellista pyrkimystä asiakas- ja paikallislähtöisyyteen ja mikä valtiovallan pyrkimystä pestä kätensä osasta vastuuta.

Niin tai näin, valtiovallan tavoitteet sekä toimenpiteet ja toisaalta paikallistason toiminta ovat edenneet eri tahdissa. Tavoitteet sinällään ovat olleet ideologisesti demokratiaa ja paikallisuutta tukevia, siis hyviä, mutta paikallistasolla ei aina ole ollut ymmärrystä, osaamista, rohkeutta tai resursseja eli valmiutta riittävästi omavastuusuuteen.

Arviointikulttuuri ja sen toteuttamisen taito ovat vasta kehittymässä. Suurimpia ongelmia ovat menetelmällisen osaamisen puute (kaikilla arviointitasoilla), resurssien ja tavoitteiden suhde ja tulkintojen tavoitehakuisuus. Menetelmällisen osaamisen puute näkyy siinä, että määrällisistä tuloksista vedetään sekä vääriä, liian yksioikoisia ja nopeita että holtittomasti laadullisia johtopäätöksiä.

Nyt, kun arviointi on ollut koulutussektorilla käytössä jo muutaman vuoden, on herätty arviointikoulutuksen tarpeellisuuteen. Opettajankoulutuksen tuleekin huolehtia, että kaikilla koulutuksen käyneillä on valmiudet paikallis- ja oppilaitostasolla tarvittavan arvioinnin toteuttamiseen. Sama itsestäänselvyys koskee opetus suunnitelman työstämiseen liittyviä valmiuksia. Omalla esimerkillään ja ympäristönsä kohdistuvalla aktiivisuudella tässäkin asiassa yliopistollinen opettajankoulutus lunnastaa sekä opillista että alueellista asemaansa.

Palveluiden saatavuus ja laatu

Kunnilta odotetaan jäsentynyttä strategiaa toimintansa ja toimintaedellytystensä parantamiseksi sekä sitoutumista kunnan asukkaiden ja palvelujen käyttäjien hyvinvoinnin edistämiseen. Toteutetut ratkaisut vaikuttavat usein pitkäkestoisesti tulevaisuuteen. Tärkeä lähtökohta on asukkaiden ja palvelujen käyttäjien asema ja oikeudet sekä heidän tasavertaisuutensa peruspalvelujen saatavuudessa.

Hyvin toimivat peruspalvelut ovat tärkeä kuntalaisten arvostukseen vaikuttava kilpailutekijä. Kunta on yksin usein liian pieni toimija eikä aina menesty pelkästään omilla ratkaisuillaan. Koulutus- ja kulttuuritarjonnan mitoittamisen lähtökohtana on pyrkimys huolehtia koko väestön osaamis- ja sivistystarpeista, tasapainoisesta alueellisesta kehityksestä sekä yhteiskunnan ja työelämän muutostarpeiden huomioon ottamisesta. Yhteiskunnan tulee huolehtia tarpeiden jatkuvasta ennakoimisesta viranomaisyhteistyönä ja yhdessä elinkeinoelämän kanssa. Väestön ikääntymisestä, työvoiman poistumisesta sekä elinkeinorakenteen ja työelämävaatimusten muutoksista aiheutuviin koulutustarpeisiin tulee reagoida ennalta.

Oppilaitosverkostoa uhkaa voimakas supistuminen. Tämä uhka ilmenee kaikilla tasoilla, ja sen vaikutukset näyttäytyvät eri tavoin eri koulumuodoissa. Myös oppivelvollisuuskoulua käydään jatkossa nykyistä monimuotoisemmin. Samassa koulutusvaiheessa olevat eivät välttämättä käy lukuvuoden aikana yhtä monena päivänä koulussa. Etäisyyksien johdosta ja nopeasti kehittyvien etäopiskeluvälineiden ansiosta osa opiskelusta voi tapahtua kotona tai vaikkapa alueellisissa pienryhmissä alueohjaajan johdolla.

Yleispätevää vastausta siihen, mikä on oppilaan kannalta paras koulu- tai oppilasryhmäkoko, ei ole. Molempien tulee olla niin pieniä, että oppilas yksilönä näkyy, mutta kuitenkin niin suuria, että oppilas henkisesti mahtuu kasvamaan. Koululle, erityisesti pienelle, lähiympäristö ja sen resurssit voivat olla ehtymätön tiedon ja kokemusten lähde. Ympäristön ominaisuuksien – osaamisen, kulttuurin ja fyysisen todellisuuden – piirteiden tunnistaminen on tärkeää, jolloin huomataan paremmin myös niiden tarjoamat mahdollisuudet. Toisaalta koulun tulee tarjota mahdollisim-

man laaja virikkeistö ja valinnaisuus sekä kaikilta osin opetuksen korkea taso ja riittävästi sosiaalisia kontakteja samanikäisiin.

Paras oppimis- ja kasvuympäristö on aikuisten ja lasten yhteisö, jossa eri tehtävissä ja eri ammateissa toimivat aikuiset muodostavat yhdessä lasten, nuorten ja aikuisten oppimisympäristön. Yksiköt voivat kehittyä yhteistyöllä monialaisiksi ja -ammattillisiksi voimavarakeskuksiksi, suuriksi tai pieniksi tarpeen mukaan. Näissä lapset, nuoret ja aikuiset voivat yhdessä opiskella, harrastaa ja oleskella, ja niissä on mahdollisuus tarvittaessa käyttää muita palveluita. Koulut ja kirjastot voivat monipuolisimmillaan palvella alueen asukkaita vauvasta vaariin. Tämä edellyttää kansalaisten omaakin toimintaa ja yhteistyötä. Vastuuta hyvinvoinnista ei voida sysätä vain koulun henkilökunnalle tai yhteiskunnalle. Jatkossa koulukiinteistöjen tulee olla ahkerassa käytössä ja niiden ovet täytyy avata muillekin kuin oppivelvollisille. Yhteistyö yritysten kanssa avaa uusia mahdollisuuksia elinvoimaisuuden säilyttämiselle.

Tosiasia on, että mahdollisuudet opetusta koskeviin valintoihin ovat maan eri osissa erilaiset. Pienet, toisista kouluista kaukana toimivat koulut eivät luonnollisestikaan voi valinnaisuuden näkökulmasta tarjota samanlaisia mahdollisuuksia kuin suuret taajamakoulut tai useat taajamassa lähekkäin toimivat koulut, mutta niillä voi olla muita arvoja. Taajamien ja haja-asutusalueiden olojen eroja ei edes voimakkaan teknologisen kehityksen aikana pystytä koulutusjärjestelmän sisäisin keinoin kokonaan poistamaan. Lähtökohtana tuleekin olla, että tarjolla olevat mahdollisuudet tulee hyödyntää kaikissa olosuhteissa maksimaalisesti.

Nopeasti etenevä tieto- ja viestintäteknikka ja virtuaaliset oppimisympäristöt tarjoavat uusia mahdollisuuksia hajautetun opiskelun tueksi. Virtuaalisten oppimisympäristöjen todellinen kehittyminen edellyttää kuitenkin opettajilta aivan uudenlaista yhteisyyttä ja esimerkiksi tehtyjen materiaalien jakamista yhteiseen käyttöön. Tekniikan suomat mahdollisuudet eivät kuitenkaan saa määritellä oppimisen kulkua, vaan kaikelle toiminnalle on oltava pedagoginen ja tasa-arvoa tukeva lähtökohta. Tekniikan avulla mahdollistetaan opiskelutapojen monipuolisuus ja sisältöjen eriyttäminen, jolloin voidaan nykyistä paremmin ottaa huomioon oppijoiden erilaiset tarpeet. Erityisesti on pidettävä huoli siitä, että koulu kantaa vastuunsa myös syrjäytymisvaarassa olevista lapsista, nuorista ja aikuisista.

Kouluverkon supistuessa ja asutuksen harvetessa ympäristön ja koulun suhde muuttuu. Muutosten aikana yhteistyön merkitys kasvaa. Paljon myös riippuu siitä, miten koulut kykenevät huomioimaan laajenevan ympäristönsä, kehittymään seutukouluiksi ja kuinka koulutuksen järjestäjä osaa liittää eri toimintoja yhteen. Koulujen erityisosaamista voidaan parhaiten hyödyntää tekemällä yhteistyötä eri oppilaitosten välillä. Avoimessa vuorovaikutuksessa jaettu asiantuntijuus moninkertaistuu, tietoa ja taitoa jakamalla jokainen saa itselleen jotain. On oikeutettua odottaa opettajankoulutukselta sekä opettamiseen ja oppimiseen liittyvältä tutkimukselta uusia välineitä myös näihin tarpeisiin.

Perusasteen, lukion ja ammatillisen koulutuksen, aikuiskoulutuksen ja vapaan sivistystyön korkea laatu luo edellytyksiä kuntien tasapuoliselle alueelliselle kehittämiselle, jossa myös yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen alueellinen merkitys kasvaa. Tasapainoisen alueellisen kehityksen turvaamiseksi tarvitaan jatkossakin koko

maan kattava opettajankoulutusverkosto. Opettajankoulutuksen sisältöjen riittävän ajantasaisuuden takaamiseksi yhteistyötä opettajankoulutuksen ja muun yhteiskunnan kesken tulee kuitenkin tiivistää. Opettajankoulutuksen tehtävänä on huolehtia tiiviistä yhteistyöstä yhteiskunnan paikallis-, alue- ja kansallisen tason toimijoiden kanssa sekä uusimman tiedon ja osaamisen saamisesta korkea-asteelta kentälle niin, että otetaan huomioon koko opetus- ja kulttuuritoimen henkilöstö. Tämä edellyttää uudenlaista näkemystä ja aloitteisuutta perus- ja täydennyskoulutuksen yhteisjatkumon rakentamiseksi ja yhteistyötä koulutuksen järjestäjien välillä.

Laadukkuus opetustyön lähtökohtana ja päämääränä

Opetuksen laatu riippuu hyvin monimutkaisesta kokonaisuudesta, johon kuuluvat kodit, opettaja, oppilaat, opetuksen tavoitteet, opetussisällöt, yhteistyötahot ja monet kehystekijät. Opetuksen laatua voidaan mitata järkevästi vain pitämällä tavoitteita kriteereinä. Opettajat ovat uudistuksia toteuttaessa avainasemassa. Laadun ylläpito ja hyvän opetuksen kehittäminen on jatkuvaa työstämistä sekä ydintehtävien pohtimista ja kirkastamista. Erikoistuminen ja imagon rakentaminen on osa päämäärähaikuisuutta. Myös muiden kuin koulutuspalvelujen tarjoamisesta koulut ottavat jatkossa yhä enemmän sekä suunnittelu- että toteutusvastuuta.

Kehittyvä oppilaitos on tulevaisuudessa vahva nimenomaan yhteisönä. Sen päätöksenteko perustuu keskusteluun ja eri asiantuntijuuden alueiden edustajien yhteiseen harkintaan. Yhteisöllisyys korostuu sekä pedagogisen kehittämistyön perustana että koulun olemassaolon oikeutuksen määrittäjänä entistä enemmän. Ennen kaikkea yhteisöllisyyden tulee kehittyä näkemykseksi siitä, miten omaa oppilaitosta halutaan uudistaa, millaisia välineitä erilaiset kehittämishankkeet tähän tarjoavat ja millä kriteereillä kehitystyön tuloksia arvioidaan. Opettajankoulutuksen tulee juurruttaa työnsä kehittämisenäky ja -halu uusiin opettajiin. Tämän lisäksi opettajankoulutusverkoston omana laatutavoitteena tulee olla aktiivisuus koulutuksen paikallisuudessa ja alueellisessa kehittämistoiminnassa.

Vielä nykyään koulutuksen järjestämistapa on hyvin lokeroitunutta. Eri organisaatiot työskentelevät eriytyneesti. Samalla koulutusasteella eri koulumuodoissa, saman koulumuodon eri oppilaitoksissa, saman oppilaitoksen eri opettajat ja saman hallinnonalan ihmiset ja toimijat työskentelevät liian eriytyneesti. Instituutit ja rakenteet (hallinto, kunta, oppilaitos) ovat ihmistä varten. Siksi toimintaympäristöjen ja niiden rajojen tulee avartua edelleen. Kansalaiset liikkuvat laajasti sekä fyysisesti että virtuaalisesti myös kansainvälisissä toiminta- ja oppimisympäristöissä.

Yhteistyö koulun ulkopuolisten tahojen kanssa muuttuu merkitykselliseksi vasta kun siihen liittyy eettinen aspekti: asetetaan yhteisiä päämääriä ja kysytään, kuinka yhteistyö edistää lapsen ja nuoren kehittymistä. Tärkeä osa tulevaisuuden oppimisympäristöä ovat asiantuntijat, yritykset, järjestöt sekä toisten oppilaitosten opiskelijat ja opettajat.

Oppimista tapahtuu yhä enemmän muuallakin kuin luokissa ja laboratoriomaisissa oppilaitoksen tiloissa opettajan välittömässä ohjauksessa. Opetus tai koulu ei

ole oppimisen riittävä eikä edes välttämätön edellytys. Opettaminen muuttuu yhä enemmän oppimisen ohjaamiseksi ja asiantuntijayhteistyöksi oppijan parhaaksi. Opettamisen sijaan tulee oppiminen saada näkyvästi keskiöön. Uuden opettajuuden ja uuden koulukulttuurin menestyminen riippuu siitä, miten hyvin opettajat kykenevät jäsentämään itseään, omaa arvomaailmaansa, maailmankuvaansa sekä opetus- ja oppimisteoreettista viitekehystä.

Opetus on yksi kasvatuksen keino. Emme kuitenkaan juuri puhu kasvatukseen vaan opetussuunnitelmasta, joka kattaa opetettavan aineksen ja sen jaksotuksen, opetusmetodit ja kontekstin, jossa opetus- ja oppimisprosessi tapahtuu. Opetussuunnitelmatyön ja arvioinnin painopisteen siirtäminen paikallistasolle lisää koulun vuorovaikutusta ja reagoitiherkkyyttä muun yhteiskunnan aikaisempaa monimutkaisempiin ja yhä nopeammin muuttuviin tarpeisiin. Kunta- ja koulukohtainen opetussuunnitelma sitoo yhteen tulevaisuuden koulua ja sen opettajuutta kuvaavat tavoitetilat. Opetussuunnitelman työstäminen ja jatkuva arviointi oman ja koulu yhteisön työn kehittämisvälineenä ovat siksi tärkeimpiä osa-alueita uuden vuosituhannen opettajan ammattitaidossa. Opetussuunnitelman on oltava keskeisin opetus- ja kasvatustyön kehittämisprosessin ohjausväline.

Siirtyminen koulukohtaisiin opetussuunnitelmiin on yksi yhteistyötä ja opettajakulttuurin kehittymistä edistävä tekijä. Kunta- ja koulukohtaisten opetussuunnitelmien laadinta antaa hyvän mahdollisuuden työstää keskeisiä kysymyksiä vuorovaikutuksessa lähiyhteisön kanssa. Prosessin kautta voidaan käynnistää yhteistyötä, jonka tulokset näkyvät ehkä vasta pitkällä aikavälillä. Yhteistyö kotien ja ympäristön kanssa on ehdoton perusta onnistumiselle ja vaatii yhä enemmän opettajan huomiota opetusalueesta riippumatta. Opettaja kohtaa työssään konkreettisesti sen, että luokan ulkopuolella on kasvava joukko hänen työstään kiinnostuneita kuntalaisia. Opettajan ja koulu yhteisön valmiuksista pitkälti riippuu se, kehittyykö tämä koulua tukevaksi voimavaraksi.

Koulutuksella on yhteiskunnallista vastuuta

Instituutiot ja organisaatiot tulevat muuttumaan myös koulutussektorilla. Opettajat ovat tottuneet turvalliseen toimintaympäristöön, jota vain vähän häiritsevät oppilaitosten ulkopuolisen yhteiskunnan muutokset. Pysyvyydellä on koulutuksessa oma myönteinen merkityksensä. Pitkäjänteiselle tavoitteenasettelulle ja suunnittelulle on eduksikin, ettei kaikkiin vaatimuksiin ja muutoksiin välittömästi tarrauduta. Mutta ilman muuta on selvää, että oppilaitosten ja ulkopuolisen yhteiskunnan eri toimijoiden yhteistyön on lisääntynyt ja tiivistynyt. Siksi opettajien on tiedettävä entistä enemmän mm. työn ja osaamisvaateiden muutoksista, talouden lainalaisuuksista ja taloustilanteista sekä yhteiskunnallisesta suunnittelutyöstä.

Koulutukselta odotetaan nyt selvästi aktiivisempaa panosta kuin aiemmin niin koko yhteiskunnan kuin työelämänkin kehittämisessä. Tulevaisuuden tiedot, taidot ja osaaminen tulevat olemaan hyvin erilaisia nykyiseen verrattuna. Jatkossa oppilaitoksilta ja opetustyöltä edellytetään vahvaa tulevaisuussuuntautuneisuutta, tulevai-

suuden tekemistä. Koulu ei voi enää keskittyä tiedon jakamiseen opiskelijoille, vaan olennaista on sellaisten uusien taitojen kehittäminen, joiden avulla opiskelija voi itse hankkia kussakin tilanteessa tarvitsemansa tiedot ja taidot. Tietopainotteisen opettamisen sijaan koulutuksen on keskityttävä oppilaiden ajattelun ja tiedonkäsitteilytaitojen sekä kokonaispersoonallisuuden kehittämiseen. Tiedon käsittelykyky ja -nopeus ovat sekä yksilöiltä että yhteisöiltä edellytettäviä ominaisuuksia.

Oppilaitosten toiminta lähestyy yrityksen tapaista toimintaa. Vahvuutena on laatu sekä oma ja oppilaitoksen osaaminen. Opettajalta perätään yrittäjämäistä asennetta ja toimintatapaa erityisesti siksi, että opiskelijoiden sisäinen yrittäjyys – vastuullisuus, laadukkuus, verkostoitumishalu, innovatiivisuus jne. – kehittyisi. Tämä palvelee opiskelijoiden kasvua yrittävään elämänsenteeseseen (yrittäjyyskasvatusta) ja samalla sitoo todellista työtä ja oppimista toisiinsa.

On tärkeää kasvattaa lasta jo perusopetuksen alkuvaiheista alkaen ymmärtämään yhteiskunnan toiminnan peruseriaatteita. Siksi on tarpeen, että korostetaan erilaisiin työtehtäviin ja ammatteihin tutustumisen lisäksi työn ja yrittäjyyden merkitystä yhteiskunnan peruspilareina. Yrittäjyydellä on käsitteenä vahvasti mielikuvia herättävä lataus. Se on usein liitetty aineellisen hyvinvoinnin tavoitteluun, harvemmin toiminta- tai käyttäytymistavaksi. Monet kasvatusalalla työskentelevät kavahtavat heti kuullessaan yrittäjyyden liittämistä koulutyöhön tai käsitteestä yrittäjyyskasvatus. Onko siihen syytä?

Peräti 99 % maamme yrityskannasta on alle 50 hengen yrityksiä ja 86 % alle viiden hengen yrityksiä. Yrittäjyyskasvatuksella pyritään siihen, että kasvavalla on työikäiseksi vartuttuaan kykyä ja uskallusta etsiä ja löytää keinoja vastata omasta ja läheistensä hyvinvoinnista. Yrittäjyyskasvatus on oppimistilanteisiin liittyvää pitkäjänteistä asennekasvatusta, jossa tavoitteena on yksilön omien valmiuksien kehittäminen kohti aloitteellista, vastuullista ja itsenäistä hyvää omaa elämänhallintaa. Kysymys on sen tiedostamisesta, että monet hyvät tavoitteet liittyvät myös yrittäjämäiseen elämän- ja työasenteeseen ja niillä on keskeinen merkitys sekä toimittaessa itsenäisenä yrittäjänä että työskenneltäessä toisen palveluksessa.

Opettajan ammatti on ensisijaisesti eettinen ammatti

Opettajan ammatti on vaativa asiantuntija-ammatti, professio, joka saa siksi paljon vapauksia. Profession liittyy aina vapauden ja valtuuksien pyytämistä. Siksi ammatin antamat lupaukset sisältävät aina vastuuta koko yhteiskunnalle. Ammattietiikka on vastaus yhteiskunnan antamaan luottamukseen. Opettajan ammattietiikkaa kehitettäessä on luotava keinoja, joilla ammattikunta pitää itsenäisesti yllä korkeita eettisiä periaatteita. Sitoutuminen on keskeinen tekijä. Rehti sitoutuminen sisältää omien mahdollisuuksiensa arvioimisen.

Eettisyys on sitä, että on valmis maksamaan jostakin, on valmis laittamaan itseään likoon. Elämme sellaisessa kulttuurisessa vaiheessa, jossa on mahdotonta luoda yksi yhteinen ja kiistaton kuvaus hyvän elämän perustasta. Eettisyys on yhä enemmän jatkuvan eettisen keskustelun prosessi, jossa toisten kautta voimme oppia tun-

temaan omaa ajatteluamme ja ymmärtämään toimintaamme.

Käytännön opetustyö edellyttää jatkuvaa innostusta, innovatiivisuutta ja kykyä liikkua oppilaan toiveiden, tarpeiden ja etujen sekä opetuksen tavoitteiden välimaastossa. Opettajan todellisesta professionaalisuudesta voitaneenkin puhua vasta silloin, kun hän riittävän väljän opetussuunnitelman puitteissa pystyy tuloksia tuottavaan kasvatukseen ja opetustyöhön. Tavoitteena tulee olla oppilaan tukeminen kasvaamaan yhteisöön ja yhteiskuntaa kehittäväksi kansalaiseksi.

Oppilaat arvioivat opettajaansa eettisin perustein. Oppilaitten mielestä hyvä opettaja on oikeudenmukainen ja ystävällinen ja pitää huolta oppilaista. Kasvattaja on maailman tulkit. Hän avaa kasvavalle maailmalle dialogissa. Eettisen ammattilaisen taitoihin liittyy ammatin osaamisen lisäksi myös yhteisöllisyys. Opettajien keskinäisen yhteistyön ja kollegiaalisuuden tarve on valtava. Yhteistyö on kovin kuluettavaa, se vaatii avoimuutta, ääneen puhumista, kohtaamisia, konflikteja jne. Mutta se on työn kehittämisen ja opettajan jaksamisen vuoksi välttämätöntä ja työyhteisössä kaikkien vastuulla. Koska perinne on kovin toisenlainen, voidaan opettajankoulutuksen toteutustavoilta ja sisällöiltä tässä suhteessa odottaa voimakasta uudistamista.

Epävarmuus omasta identiteetistä ja omista päämääristä hämmentää opettajaa tällä hetkellä. Tästä seuraa halu palata johonkin entiseen, johonkin vakaaseen ja turvalliseen. Mutta onko vakaata ja pysyvää koskaan ollutkaan? Kiihtyvä nopeus saa kaiken näyttämään vanhalta, siksi opettajan työ on aina kesken jäämistä. Opettajan rooli erityisesti muutoksissa on tärkeä. Siksi hänen tulee uskoa siihen, että kasvatuksella ja arvoilla kehitetään yhteiskuntaa. Opettaja ei saa menettää kunnioitusta itseensä ja työhönsä, muutoin muutkaan eivät sitä kunnioita. Koulu, oppilas ja opettaja tarvitsevat iloa. Ilo syntyy oppimisen ja osaamisen, hallinnan tunteesta. Ratkaisevaa ihmisen kehittämisen kannalta on hallinnan tunne.

Koulun merkittävänä roolina on pitää yllä yhteiskunnallista keskustelua siitä, kuinka lapsen oikeudet toteutuvat. Opettaja toimii myös koululaisen äänenä. Hänen tulee edistää oppilaan hyvää omilla ratkaisuillaan. Opettaja on siis oppilaan asialla ja hänen on kerrottava, mitä oppilaan oppimisen paras tarvitsee. Opettajan tulee olla oppijan agentti myös siitä näkökulmasta, että kansalainen osaisi hyötyä yhteiskunnan tarjoamista mahdollisuuksista.

Asiat eivät koulussa ole koskaan neutraaleja, niihin liittyy aina arvoja. Tarvitaan erilaisia ääniä tutkittavaksi ja avaamaan kokonaisuutta. Ne luovat pohjaa ja avaavat mahdollisuuksia oppilaiden kehittymisille. Ei ole yksitäisiä oikeita totuuksia, siksi tarvitaan monia tarinoita. On opittava elämään erilaisten maailmassa. Eettinen kypsyyden on paljolti kykyä toimia ja kantaa vastuuta ”harmaalla alueella”, missä paha ja hyvä eivät yksiselitteisesti erotu toisistaan. Epävarmuudessa on suuri vaara ratsastaa kovuudella, ennakkoluuloilla, pelolla ja illuusioilla omasta ylivoimaisuudesta. Uho syntyy sekä narsistisesta harhasta että kaikkeen outoon suuntautuvasta pelosta. Nykyisessä illuusioitten ja kuvitelmiensa maailmassa fakta ja fiktio vaihtavat usein paikkaa. Lapsen kannalta on tärkeää ohjata näkemään, mikä yhteisesti on todellista, oikeaa ja hyvää.

Päämäärät uudistuvat

Yhteiskunnan isoja kysymyksiä on epävarmuuden lisääntyminen suhteessa pysyvään. Koulutuksen osalta on syytä suhtautua harkiten näkyvillä oleviin muutoksiin. Tehdyn työn tulokset osoittavat, että terveeseen itsetuntoon ja ylpeyteen omasta työstä on aihetta. Tästä on yhdessä hyvä jatkaa. Omilla valinnoillaan opettajat osallistetaan ovat ratkaisemassa, kasvaako meille rakentava, osallistuva, kasvava joukko nuoria, jotka ovat valmiita yhteisten asioiden hoitamiseen ja rakentavaan työhön.

Lapsi ja nuori tarvitsevat ennen kaikkea välittämistä, realistista käsitystä elämästä, rajoja ja kykyä kestää pettymyksiä. Oman rajallisuuden tunnustaminen tuottaa kärsivällisyyttä ja armeliaisuutta toisia kohtaan. Kasvatuksen etiikassa uskottavuus on tärkeämpää kuin virheettömyys ja välittäminen on tärkeämpää kuin selittäminen. Sukupolvet elävät yhä vahvemmin eri maailmoissa. Siksi lapset tarvitsevat ulkopuolisia aikuisia, välittämistä aitona kohtaamisena. Kohtaamiseen tarvitaan aikaa. Hyväksytyksi tuleminen sellaisenaan on tasapainoisen kehittymisen keskeinen osatekijä. Kun ihminen on hyväksytty, voi hän itsekin antaa. Nykyisin puhutaan paljon oikeuksista, mutta vähemmän vaivasta ja vastuusta. Jatkuvat, pitkäjänteiset aikuissuhteet ja pitkäjänteisen vaivannäön käsite ovat kovin usein nykyelämässä hukassa. Miten voikaan kasvattaa ja kehittyä, jos aina pitää viihtyä, välttää vaivaa ja tuloksia mitataan liian lyhyellä aikajänteellä.

Koulun tulee olla aiempaa aktiivisempi osa yhteiskuntaa. Jokaisella yhteiskunnalla on sellainen koulu, joka heijastaa sen omaa kuvaa. Viime kädessä ratkaiseva työ tulevaisuuden tekemiseksi on aina koulu- ja opettajakohtaista. Siihen tarvitaan uudessa ajassa aina uusia näkemyksiä ja valmiuksia. Opettajankoulutuksen tulee jatkuvasti uudistuen vastata tähän haasteeseen. Se riittää ja on onnistumisen tärkein mittari.

Kirjoittaja on Suomen Kuntaliiton erityisasiantuntija. Hän opiskeli Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksessa 1977–1980 ja oli Savonlinnan normaalikoulun lehtori 1983–1995.